

1470

Den fysiska och psykosociala arbetsmiljön bland sjukgymnaster

För att möjliggöra en djupare diskussion om sjukgymnasternas arbetsmiljö har Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbund genomfört en enkätundersökning bland 778 medlemmar. Svaren har jämförts med resultaten från tidigare undersökningar av yrkesgruppen. Referensgrupp var 30 000 statligt anställda personer ur samtliga statliga verksamhetsgrenar.

Det framgick att sjukgymnasterna hade en något bättre omgivande fysisk arbetsmiljö än referensgruppen. De deltidsarbetande och de äldre sjukgymnasterna uppgav bäst fysisk arbetsmiljö.

Arbetet innebär många tunga lyft och svåra arbetsställningar. Hela yrkesgruppen drabbas av besvär med bl a nacke, skuldror, axlar, armbågar, handleder, händer och rygg.

I jämförelse med referensgruppen uppgav sjukgymnasterna att arbetet var mer stimulerande och omväxlande, men också att de hade mycket att göra och att för stora krav ställdes. Privatpraktikerna uppgav bäst och landstingsanställda sämst feedback för väl utfört arbete.

SYFTE

Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbunds (LSR) kongress 1988 beslöt att förbundet under kongressperioden 1989–90 skulle intensifiera arbetet med att fokusera medlemmarnas eventuella arbetsmiljöproblem. Bakomliggande skäl var bl a en allmänt tilltagande debatt om och ökad uppmärksamhet på arbetsmiljöns betydelse för uppkomst av skador och sjukdomar. Medvetenheten om att även sjukgymnastyrket upplevdes påfrestande av många medlemmar ställde krav på någon form av verifiering.

Föreliggande undersökning förväntades ge material där olika kategorier av arbetsmiljöer skulle kunna jämföras dels med varandra, dels med andra yrkeskategoriers. Kunskaperna skulle användas för ett aktivt, centralt och lokalt arbetsmiljöarbete i framtiden.

METOD

En litteraturgenomgång av tidigare genomförda undersökningar av sjukgymnasters arbetsmiljö gjordes. Arbetsmiljökommissionens kartläggning sammanfattades med avsikt att jämföra sjukgym-

nasternas arbetsmiljöer med övriga yrkeskategorier i landet.

För att möjliggöra en djupare diskussion av sjukgymnasternas arbetsmiljö genomförde LSR en enkätundersökning. Härvid användes en arbetsmiljöenkät, framarbetad av Stiftelsen Statshälsan och Yrkesmedicinska kliniken i Örebro. Genom att enkäten skickades ut till ett stratifierat och slumpmässigt urval av 997 LSR-medlemmar tillgodosågs kravet på att arbetsmiljöerna för olika kategorier av sjukgymnaster skulle kunna särredovisas. Svaren på enkäten kunde också jämföras med en referensgrupp bestående av 30 000 statligt anställda.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

I en pilotstudie som LSR utförde 1981 framkom bl a att 48 procent av 240 sjukgymnaster hade fysiska besvär som de relaterade till yrket. Vanligast var besvär med hand och handled. Därefter kom besvär med knä, halsrygg och ländrygg.

1982 genomfördes en undersökning av den fysiska arbetsmiljön hos 54 sjukgymnaster anställda

inom långvården i Stockholms läns landsting. Resultatet visade att 64 procent hade haft eller fortfarande hade besvär från rörelse- och stödjeorganen. Vanligast var besvär från ländrygg och halsrygg.

Landstingshälsan i Örebro gjorde 1984 en undersökning bland 86 sjukgymnaster. Studien visade att de var överbelastade i sin arbetsituation. Det fanns ett stort antal vakanta tjänster, och detta upplevdes både fysiskt och psykiskt påfrestande. Flertalet sjukgymnaster arbetade i lokaler som inte var ändamålsenligt utformade. Belastningsbesvär var vanligt förekommande, i synnerhet i de lägre åldrarna. Man fann även många positiva faktorer som antogs bidra till att sjukgymnasterna trivdes med sitt arbete.

En studie genomförd 1984 visade att besvär från tummens leder var vanlig bland sjukgymnaster som arbetade mycket med manuell terapi.

I ett examensarbete vid Karolinska Institutet 1988 redogjordes för 80 distriktssjukgymnasters psykosociala arbetsmiljö. 26 procent ansåg att deras arbete var alltför splittrande. Hälften hade allvarligt funderat på att byta yrke. De ansåg också att de fick dålig uppskattning från sin primärvårdsledning.

I en jämförande studie där man undersökte ryggont hos 243 sjukgymnaster som arbetade med patienter med ryggbesvär och en annan grupp bestående av sekreterare, dataprogrammerare och lärare konstaterades att ingen skillnad förelåg mellan grupperna. Det var dock uppenbart att sjukgymnasterna hade ett mycket mer ryggkrävande arbete än jämförelsegruppen. Det konstaterades dessutom att sjukgymnasterna nyttjade sin kunskap för att undvika ryggont och för att rehabilitera egna besvär.

I en undersökning genomförd 1990 bland 24 sjukgymnaster på Centralsjukhuset i Karlstad framkom att sjukgymnasterna hade en övervägande positiv bild av yrket och att de flesta problem och nackdelar var av psykosocial natur.

I en dansk undersökning som presenterades 1990 visades ett klart samband mellan användande av kortvågsstrålning och graviditetsstörningar hos sjukgymnaster. Studien omfattade 4 000 sjukgymnasters totalt 2 300 graviditeter under perioden 1978-1985. Sjukgymnaster som hade arbetat mycket med kortvågsstrålning födde färre pojkar. Resultaten visade också ett statistiskt säkerställt samband mellan dödfödslar och arbete vid kortvågsapparater. I undersökningen fann man även ett samband mellan exponering för kortvågsstrålning och för tidig födsel, samt låg födelsevikt hos pojkar men inte hos flickor.

ARBETSMILJÖKOMMISSIONENS KARTLÄGGNING

Arbetsmiljökommissionens expertgrupp kartlade under 1989 de 400 000 farligaste jobben i Sverige.

Sjukgymnastkåren omnämns i kartläggningen bl a i följande sammanhang.

Förtidspensioneringar. Hälso- och sjukvårdsarbetare var underrepresenterade bland förtidspensionärerna. 4,2 av 1 000 manliga sjukgymnaster var sjukpensionerade 1988. Motsvarande siffra för alla manliga anställda inom hälso- och sjukvården var också 4,2. 6,2 av 1 000 kvinnliga sjukgymnaster var förtidspensionerade vid samma tidpunkt. Motsvarande siffra för alla kvinnor inom hälso- och sjukvården var 9,5.

Dödlighet. Eventuellt kunde det påvisas att det fanns en viss överdödlighet, dvs signifikant överrisk för för tidig död, bland manliga sjukgymnaster. De manliga sjukgymnasterna redovisades dock tillsammans med massörer och terapibiträden.

Bland de kvinnliga sjukgymnasterna fanns ingen sådan risk redovisad.

Sjukdomar i rörelseorganen. Sjukgymnasterna omnämns vid ett tillfälle, här dock i samma grupp som arbetsterapeuterna. Det framgick att sjukgymnasterna och arbetsterapeuterna hade lägre risk för sjukdomar i skelett och rörelseorgan än genomsnittet av övriga yrkesgrupper.

Belastningsskador. Sjukgymnasterna nämns som en yrkesgrupp med överrisk för belastningsskador med många anmälda olyckor. Sjukgymnasternas olyckor drabbade framför allt nacke och rygg.

RESULTAT AV LSR:s UNDERSÖKNING 1990
De yrkesverksamma, legitimerade sjukgymnasterna kan delas upp i tre verksamhetsgrenar:

- Anställda inom statlig, kommunal och landstingskommunal verksamhet (drygt 5 000 personer)
- Anställda inom privata sektorn (drygt 1 000 personer)
- Egna företagare som är anslutna till försäkringskassan alternativt har vårdavtal med sjukvårdshuvudmannen (drygt 1 000 personer).

Av 997 yrkesverksamma LSR-medlemmar svarade 778 på enkäten, dvs ca 78 procent. Resultaten redovisas i följande grupper:

- anställda i landsting
- anställda i kommuner
- anställda i företagshälsovård
- privatpraktiker och egenföretagare
- övriga, t ex lärare, administratörer
- män

- kvinnor
- heltidsarbetande
- deltidarbetande
- de som uppgav att de under 1989 någon gång varit sjukskrivna pga arbetsmiljöförhållanden
- referensgrupp av 30 286 statligt anställda personer (inom samtliga statliga verksamhetsområden) som under 1985–1987 svarat på samma enkätmaterial som sjukgymnasterna.

Yttre miljöförhållanden

Med yttre miljöförhållanden avsågs bl a buller, vibrationer, strålning, klimatförhållanden och belysning.

För de flesta av dessa faktorer förelåg mycket små skillnader mellan de olika kategorierna. I jämförelse med referensgruppen uppgav sjukgymnasterna något bättre förhållanden.

Värt att påpeka är dock att i samtliga fall som avsåg yttre miljöförhållanden uppgav sjukgymnasterna att de hade mindre besvär ju äldre de blev och ju längre de hade arbetat i yrket. Likaså uppgav de som arbetade deltid bättre yttre fysisk arbetsmiljö.

De som någon gång under 1989 varit sjukskrivna på grund av förhållanden i arbetsmiljön angav att de hade sämre yttre arbetsmiljö än övriga gjorde.

Förhållanden relaterade till det egna utförandet av arbetet

Avseende monotona arbetsrörelser uppgav privatpraktikerna och männen i större utsträckning än övriga att de var utsatta för detta. Sjukgymnaster inom företagshälsovård och övriggruppen uppgav

mest stillasittande arbete. I tabell 1 redovisas undersökningsresultaten avseende tunga lyft och svåra arbetsställningar.

Medicinska faktorer

Vad gäller flera av de medicinska faktorerna fanns inga större skillnader mellan de olika kategorierna av sjukgymnaster. Något större besvär från rörelse- och stödjeorganen kunde dock konstateras bland privatpraktiker/egenföretagare, kvinnor, och de som varit sjukskrivna någon gång under 1989 på grund av arbetsmiljöfaktorer. Ålder och antal år i yrket hade inte någon påverkan.

Psykisk påfrestning i arbetet

Sjukgymnasterna uppgav i större utsträckning än referensgruppen att de hade ett stimulerande arbete. Privatpraktikerna uppgav sig i störst utsträckning ha ett stimulerande arbete (97 procent).

Sjukgymnastgruppen ansåg även att de hade ett mer omväxlande arbete än referensgruppen. Mest omväxlande arbete uppgav sjukgymnasterna i företagshälsovården (94 procent).

Privatpraktikerna uppgav sig oftast ha fått god feedback till väl utfört arbete.

Femtio procent av alla sjukgymnaster uppgav att de oftast fick hjälp och stöd vid problem. För dem som varit sjukskrivna på grund av arbetsmiljöförhållanden var motsvarande siffra 35 procent.

Männen och privatpraktikerna uppgav störst möjlighet att påverka arbetsförhållanden. Störst oro för arbetssituationen uppgav de som hade varit sjukskrivna på grund av arbetsmiljöförhållandena.

TABELL 1. Utsatt för tunga lyft och svåra arbetsställningar

	Tunga lyft, %			Svåra arbetsställningar, %		
	Inte alls	< 1/4 av tiden	>1/4 av tiden	Inte alls	<1/4 av tiden	>1/4 av tiden
hela sjukgymn.grp	22	51	28	43	46	12
landstingsanställda	16	55	28	37	51	11
kommunanställda	19	50	32	42	43	16
FHV	45	43	12	66	29	5
privatpr./egenföret.	20	45	36	33	46	21
övriga	19	35	44	42	45	13
män	29	53	19	38	49	14
kvinnor	21	50	28	43	45	12
heltid	20	52	28	38	51	11
deltid	24	49	26	47	39	14
sjukskr. pga arbetsmiljöförh.	18	47	34	28	49	24
referensgruppen	75	saknas	saknas	21	saknas	saknas

TABELL 2. Den psykosociala arbetsmiljön – för mycket att göra och för stora krav

	För mycket att göra, %			För stora krav, %		
	Oftast	Ibland	Sällan Aldrig	Oftast	Ibland	Sällan Aldrig
hela sjukgymn. grp	46	46	9	8	39	54
landstingsanställda	46	47	7	7	40	53
kommunanställda	28	52	20	7	39	54
FHV	49	43	8	5	34	61
privatpr./egenföret.	59	35	6	13	40	47
övriga	44	50	6	13	31	56
män	43	48	9	7	41	52
kvinnor	47	45	8	7	39	54
heltid	47	44	9	8	41	44
deltid	43	50	7	7	39	55
sjukskr. pga arbetsmiljöförh.	64	28	8	19	44	37
referensgruppen	17	54	29	4	21	75

TABELL 3. Den psykosociala arbetsmiljön – kontakt/samarbete med arbetsledning och samarbete/gemenskap på arbetsplatsen

	Kontakt/samarbete med arbetsledning, %			Samarbete/gemenskap på arbetsplatsen, %		
	Oftast	Ibland	Sällan Aldrig	Oftast	Ibland	Sällan Aldrig
hela sjukgymn. grp	67	25	9	72	22	6
landstingsanställda	67	23	10	74	21	5
kommunanställda	66	29	5	73	22	4
FHV	59	33	7	56	32	12
privatpr./egenföret.	82	15	3	91	7	2
övriga	74	13	13	75	19	6
män	61	28	12	78	18	4
kvinnor	67	24	8	72	23	6
heltid	66	26	8	73	23	4
deltid	70	21	9	72	22	6
sjukskr. pga arbetsmiljöförh.	61	23	16	55	29	16
referensgruppen	72	20	8	75	20	5

I tabellerna 2 och 3 redovisas resultaten i sin helhet för faktorerna för mycket att göra, för stora krav, kontakt/samarbete med arbetsledning och samarbete/gemenskap på arbetsplatsen

DISKUSSION OCH SLUTSATSER

De tidigare undersökningarna av sjukgymnasters arbetsmiljö är genomförda på ett begränsat urval. Olika undersökningsmetoder har använts. Jämförel-

ser och generaliseringar är därför svåra att göra utifrån dessa.

Av Arbetsmiljökommisionens kartläggning framgår klart att sjukgymnastyrket inte kan klassas som ett från arbetsmiljösynpunkt utsatt yrke. Sjukgymnastyrket omnämns dock som ett riskyrke beträffande olyckor med belastningsskador i nacke och rygg. Eventuellt kan risk för för tidig död spåras bland manliga sjukgymnaster och psykosocial

belastning spåras bland kvinnliga sjukgymnaster. I båda dessa fall omnämns dock sjukgymnasterna tillsammans med andra yrkeskategorier.

Enkätundersökningen 1990

Angående den yttre fysiska arbetsmiljön kan konstateras att sjukgymnasterna generellt uppger en något bättre arbetsmiljö än referensgruppen. En positivare uppfattning av den yttre fysiska arbetsmiljön jämfört med både den undersökning som LSR genomförde 1981 och Örebroundersökningen 1984 kan också konstateras. Detta stöds vid genomgången av Arbetsmiljökommissionens kartläggning, där sjukgymnasterna inte i någon av kommissionens bakgrundsfaktorer avseende den yttre fysiska arbetsmiljön omnämns som en riskgrupp.

Bäst yttre fysisk arbetsmiljö uppger de som arbetade deltid och de äldre sjukgymnasterna. För de deltidsarbetande skulle detta kunna förklaras av kortare exponering för eventuell dålig arbetsmiljö. För de äldre skulle motsvarande förklaring kunna vara att de som tidigare under sin verksamhet upplevt arbetsmiljön som besvärande har sökt sig till lindrigare arbetsområden.

Enkätundersökningen visar att sjukgymnastyrket i relation till referensgruppen innebär många tunga lyft och svåra arbetsställningar. Inom sjukgymnastgruppen är det framför allt privatpraktikerna som är utsatta, även vad avser monotona arbetsrörelser och rörligast arbete. Förklaringen till detta torde vara att privatpraktikerna i så stor utsträckning arbetar med sjukvårdande behandling. Den lindrigast utsatta gruppen ur dessa aspekter är de som arbetade inom företagshälsovården.

Sjukgymnasterna uppvisar i klart större utsträckning högre grad av besvär än referensgruppen vad avser besvär med nacke, skuldror, axlar, armbågar, handleder, händer och ryggens nedre del. Detta får ses som en bekräftelse på att sjukgymnastyrket är mer krävande än referensgruppens arbeten. Det bekräftas även av den jämförande studien som genomfördes 1989 bland sjukgymnaster som arbetade med ryggpatienter. Den studien visar också att sjukgymnasterna i stor utsträckning ägnar sig åt egenerapi vilket troligen också skulle kunna förklara att de i Arbetsmiljökommissionens arbete inte omnämns som riskgrupp när det gäller förtidspensioneringar, sjukdomar i rörelseorganen och sjukfrånvaro. Dock framgår det att sjukgymnastyrket innebär avsevärda risker vad avser belastningsska-

por på nacke och rygg. Vilka grupper av sjukgymnaster detta i första hand drabbar går inte att få fram. Dock visar vår enkätundersökning att kvinnor och privatpraktiker/egenföretagare är de grupper som uppger störst problem.

Sjukgymnasterna anser i avsevärt större utsträckning än referensgruppen att arbetet är stimulerande och omväxlande. Detta förhållande bekräftas av flera av de tidigare undersökningarna. Mest stimulerande arbete uppges av privatpraktiker/egenföretagare. Det mest omväxlande arbetet uppges av de som arbetar inom företagshälsovården.

Samtliga sjukgymnastgrupper uppger att de har för mycket att göra och att något för stora krav ställs. I Arbetsmiljökommissionens arbete vidimeras detta förhållande, där de kvinnliga sjukgymnasterna, tillsammans med bl a sjuksköterskorna, urskiljs som en högstressgrupp.

Privatpraktikerna/egenföretagarna är de som uppger i särklass bäst feedback för väl utfört arbete.

De landstingsanställda och de som arbetade inom företagshälsovården uppger sämst feedback. En förklaring till detta skulle kunna vara ett alltför stort avstånd till respektive grupps ledningsansvariga. För företagssjukgymnasterna bekräftas detta i frågorna om kontakt/samarbete med arbetsledning och samarbete/gemenskap på arbetsplatsen, där de uppger den sämsta psykosociala arbetsmiljön. Inte helt förvånande uppger privatpraktikerna/egenföretagarna att de har störst möjlighet att påverka arbetsförhållandena. Däremot är det anmärkningsvärt att männen i större utsträckning än kvinnorna uppger detsamma.

Fortsättningsvis bör särskild uppmärksamhet ägnas de som någon gång under 1989 varit sjukskrivna på grund av förhållanden i arbetsmiljön. Både avseende den fysiska och den psykosociala arbetsmiljön uppger de att de mår sämre än sina kolleger. Helt klart måste detta ses som ett bevis för att sjukskrivning på grund av förhållanden i arbetsmiljön och ett sämre allmäntillstånd är intimt förknippade. Att detta i framtiden måste ägnas stor uppmärksamhet är uppenbart.

RAPPORTEN

Arbetsmiljörapport. **LSR-medlemmarnas fysiska och psykosociala arbetsmiljö** (25 sid) kan beställas från Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbund, Box 3196, 103 63 Stockholm, tel 08-24 14 90. Självkostnadspris.

1470

För innehållet i sammanfattningen svarar
Anders Edward och Carina Svensson
Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbund (LSR), Box 3196, 103 63 Stockholm, tel 08-24 14 90.

Pnr 90-0001 Arbetsställning, arbetsbelastning (40) November 1991

Arbetsmiljöfonden

BESÖKSADRESS Olof Palmes Gata 31 PLAN 3
POSTADRESS Box 1122 111 81 STOCKHOLM
TELEFON 08-796 47 00 TELEFAX 08-791 85 90